

Kandidáti do parlamentních voleb v Československu v červnu 1990

Jejich struktura, postoje a názory

VLADIMÍR RAK*

AISA - Skupina pro nezávislou sociální analýzu, Praha

Parliament elections candidates in Czechoslovakia at July 1990

Their structure, attitudes, and opinion

Abstract: The article draws on two data sources. The first concerns the demographic and social characteristics of candidates in the parliamentary elections of June, 1990, as made public on the candidate lists of the individual political parties and movements. The second source is the results of a survey researching these candidates, which was carried out in May, 1990, within the framework of the Institute for Sociology of the Czechoslovak Academy of Sciences. The first data set contains information about all of the candidates, the second about more than half of them.

The results of the analysis shows, among other things, the source of the specific demographic and social structure of the Federal Assembly, describes the expectations of the candidates as far as the electoral success of the individual parties is concerned, as well as their own personal chances. The concluding part of the article is devoted to the opinions of the candidates regarding the political and economic situation, its development, and the problems which stood before Czechoslovak society and the Federal Assembly in June of 1990.

Sociologický časopis, 1992, Vol. 28 (No. 2: 200-221)

Profesní struktura kandidátů, strategické strany

Před volbami do československého parlamentu v červnu 1990 stály politické strany, hnutí či koalice před řadou obtížných, a především v Československu bezprecedentních problémů. Jedním z nich byla strategie sestavení kandidátních listin, výběr (a v mnoha případech i složité přesvědčování) osob, které budou strany reprezentovat na kandidátkách, rozmístění jednotlivých osobností jak z regionálního hlediska, tak i z hlediska postavení na jednotlivých kandidátních listinách. V případě některých politických stran (především těch, které byly součástí československé politické scény již před listopadem 1989 - Komunistické strany Československa a tzv. stran satelitních) bylo dokonce největším problémem vůbec nalezení takovýchto osobností, případně zvážení, zda afiliace některých z čelních představitelů této strany k předchozímu politickému režimu nebude spíše negativním prvkem při získávání podpory voličů.

Již zběžný pohled na kandidátní listiny ukazuje, že logika nasazení kandidátů jednotlivými stranami byla velmi různá. Důležitým faktorem bylo například využití

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Vladimír Rak, AISA, Na výsluní 41, 100 00 Praha 10.

populárních osobností - a to nejen osobností z politického či ekonomického života, ale velmi často i známých herců, televizních komentátorů, sportovců apod.

Charakteristická je v tomto ohledu profesní struktura kandidátů. Celkově zásadně převažovali intelektuálové, lidé vysoce kvalifikovaní, špičkoví odborníci, často na vysokých pozicích v řízení. Jedná se o osoby v převaze s vysokoškolským vzděláním, které vykonávají samostatnou a vysoce odbornou, složitou práci. V celkovém průměru tvořili takto definovaní špičkoví odborníci 40,6 % všech kandidátů. V rámci jednotlivých stran však bylo jejich zastoupení odlišné.

Z hlediska profesní a kvalifikační struktury kandidátů byly "nejintelektuálnější" Československé demokratické fórum (69,2 % kandidátů bylo z kategorie "špičkoví odborníci"), Hnutí československého porozumění (66,2 %), Kresťansko-demokratické hnutie (65,3 %) a Občanské fórum (51,5 %). U těchto politických stran a hnutí bylo zastoupení špičkových odborníků statisticky významně vyšší, než je průměr v celkovém souboru kandidátů. Naopak podstatně nižší než průměr bylo zastoupení této kategorie pouze u Spojenectví zemědělců a venkova (21,3 %).

Druhou nejfrekventovanější profesní kategorií byli středně kvalifikovaní odborníci - většinou se v této kategorii jedná o osoby se středním, případně vysokoškolským vzděláním, vykonávající odborně středně náročnou nemanuální práci. Tvořili 38 % z celkového souboru kandidátů.

Z těchto dvou kategorií (špičkoví a středně kvalifikovaní odborníci) se tak rekrutovalo téměř 80 % všech kandidátů do Federálního shromáždění.

Středně kvalifikovaní odborníci se nadprůměrně často vyskytovali především na kandidátce Spojenectví zemědělců a venkova (54,1 %) a Československé strany socialistické (45,3 %). Do kategorie "středně kvalifikovaní odborníci" sice nespádají běžní úředníci a administrativní síly (jsou zařazeni do kategorie "rutinní nemanuální pracovníci"). Nicméně přesto Československá strana socialistická potvrzuje do určité míry svůj historicky zakotvený a víceméně otevřeně deklarovaný úřednický charakter.

Na druhé straně výrazně podprůměrné - kolem 23 až 24 % - bylo zastoupení této kategorie u Svobodného bloku a Kresťansko-demokratického hnutí.

Z ostatních specifíků profesní struktury kandidátů jednotlivých politických stran stojí za zmínku nadprůměrný počet kvalifikovaných dělníků u Strany zelených (7,9 %) a sociální demokracie (7,3 %) - přičemž celkový průměr je 4,6 %. Jedinou stranou, na jejíž kandidátce se výrazněji objevují zemědělci¹, je logicky Spojenectví zemědělců a venkova - představují 2,6 % ze všech jejích kandidátů, zatímco celkový průměr je 0,8 %.

HOS a Občanské fórum jsou jediné dvě politické síly, na jejichž kandidátních listinách se ve větší míře objevili lidé, kteří pracují na místech nekvalifikovaných dělníků - u HOS představují 14 % kandidátů, u OF přibližně 8 %. Je to ovšem

1) Do kategorie zemědělců byli řazeni zemědělství dělníci, řadoví pracovníci v rostlinné a živočišné výrobě, traktoristé apod. Vedoucí a špičkově kvalifikovaní zemědělství pracovníci spadají do kategorií "středně kvalifikovaní odborníci" a "špičkoví odborníci". Administrativní pracovníci zemědělských podniků byli zařazeni do kategorie "rutinní nemanuální pracovníci".

evidentní důsledek disidentského zázemí těchto dvou politických hnutí. Svědčí o tom mimo jiné vzdělanostní struktura těchto "nekvalifikovaných dělníků" - 32 % z nich má maturitu a 16 % dokonce vysokoškolské vzdělání.

Zajímavá je logika "nasazování" profesních skupin kandidátů v rámci kandidátních listin jednotlivých stran. Celkově je vyšší podíl špičkových odborníků na prvních pěti místech kandidátních listin. Naopak na těchto klíkových místech - a současně na místech s nejvyšší šancí na zvolení - je výrazně nižší výskyt kvalifikovaných dělníků a rutinních nemanuálních pracovníků (administrativní úředníci).

U jednotlivých stran byla ovšem situace přece jen rozdílná. Svědčí o tom mimo jiné výsledky analýzy rozptylu - na postavení v kandidátní listině má statisticky významný vliv nejen samotná příslušnost k dané profesní skupině, ale i interakce mezi profesním zařazením a příslušností ke konkrétní politické straně či hnutí.

Detailní údaje o umístování osob z jednotlivých profesních skupin různými stranami² jsou obsaženy v tabulkách 1-3.

Profesní struktura prvních respektive posledních kandidátů na seznamech byla u jednotlivých stran poměrně odlišná. Nejvýraznější odchylky od celkového průměru byly u Křesťansko-demokratického hnutí a OF, u kterých prvních pět míst na kandidátkách nadprůměrně často obsazovaly osoby ze skupiny "špičkových odborníků". KDH jich mělo mezi svými prvními pěti kandidáty 81,6 %, OF 65,2 %, přičemž celkový průměr byl 48,1 %. Statisticky významná je i odchylka ve vyšším zastoupení dělníků na prvních místech kandidátek Strany zelených - srovnáme-li že u zelených tvoří dělníci 13,6 % z osob na prvních místech, kdežto průměr je 8,1 %. Stejně tak relativně vysoký je podíl 51,4 % středně kvalifikovaných odborníků mezi kandidáty na prvních místech seznamů Spojenectví zemědělců a venkova (celkový průměr je 37,3 %).

Zastoupení jednotlivých profesních kategorií tedy bylo na kandidátkách politických stran různé a různé bylo i jejich postavení z hlediska pořadí na kandidátce. Tato skutečnost nakonec - dáno výsledky voleb - vyústila ve specifickou profesní strukturu poslanců Federálního shromáždění. Bereme-li v úvahu pouze profesní zařazení, pak byli ve volbách zdaleka nejúspěšnější kandidáti z kategorie špičkových odborníků. Naopak nejmenší úspěch zaznamenali rutinní nemanuální pracovníci a osoby s dělnickými profesemi.

Celková profesní struktura kandidátů a osob zvolených do Federálního shromáždění je zřejmá z tabulky 4. V souboru poslanců Federálního shromáždění zvolených v červnových volbách 1990 tvoří 90 % osoby, které z profesního hlediska spadají do kategorie "špičkoví odborníci" nebo do kategorie "středně kvalifikovaní odborníci" (mezi poslanci zvolenými do Sněmovny lidu FS je to 92 %, do Sněmovny národů, zvolenými v České republice 91 % a do Sněmovny národů

2) Do analýzy vstupovaly pouze strany, které měly dostatečný počet kandidátů na volebních listinách - z tohoto důvodu se v analýze ani v tabulkách většinou nevyskytují marginální strany, jako je Strana přátel piva, Rómská občanská iniciativa apod.

zvolenými ve Slovenské republice 86 %). Zemědělec nebyl zvolen ani jeden, osob s dělnickou profesí je v parlamentu přibližně 7 % a tzv. rutinních nemanuálních pracovníků (úředníků, osob pracujících v běžné administrativě) necelá 3 % ze všech zvolených poslanců.

Demografická struktura kandidátů

V roli kandidátů se červnových voleb zúčastnilo podstatně více mužů (86,9 %) než žen (13,1 %). Výrazně nadprůměrné zastoupení žen mělo na svých kandidátkách Hnutí československého porozumění (27,1 %), Slovenská národní strana (24,4 %) a Strana zelených (19,2 %). Naopak vůbec žádné ženy nekandidovaly za Volební seskupení zájmových svazů a Stranu přátel piva, méně než 10 % žen bylo na kandidátkách Hnutí za občanskou svobodu, Československého demokratického fóra, Křesťansko-demokratického hnutia a Křesťanské a demokratické unie.

Velmi různé bylo ovšem postavení žen na kandidátkách jednotlivých stran. Průměrné pořadí na kandidátce měli muži výrazně nižší (tedy výhodnější) u Strany slobody, Demokratické strany, Verejnosti proti násiliu, Svobodného bloku, Občanského fóra a HSD-SMS. Naopak v průměru lepší postavení než muži měly ženy u Republikánské strany, Křesťansko-demokratického hnutia a Křesťanské a demokratické unie.

Převládali kandidáti střední věkové kategorie - více než polovina z nich byla ve věku 34-49 let, přes 70 % potom ve věku 32-55 let. Průměrný věk kandidáta v červnových volbách byl 44,4 let, přičemž nejmladší - nebereme-li v úvahu pět kandidátů Strany přátel piva - byli v průměru kandidáti Republikánské strany (38,9 let), kdežto zdaleka nejstarší byli kandidáti Volebního seskupení zájmových svazů (52,3 let). Na Slovensku byl průměrný věk kandidátů přibližně o 2,5 roku nižší než v České republice.

Mladší kandidáti - do 35 let - byli umisťováni spíše na vyšší (tedy méně výhodná) místa kandidátních listin, což platí především pro Stranu slobody, Demokratickou stranu, Svobodný blok, Křesťansko-demokratické hnutie a HSD-SMS.

Rozdílná demografická struktura kandidátů jednotlivých stran a rozdílné postavení demografických skupin na jejich kandidátkách ovlivnily samozřejmě i výsledné demografické složení poslanců Federálního shromáždění zvolených v červnových volbách. V parlamentu bylo po volbách zastoupeno 10 % žen a 90 % mužů, průměrný věk poslance byl 45,5 let, přičemž průměrný věk poslance zvoleného do Federálního shromáždění za Křesťanskou a demokratickou unií byl 50,4 let, za Křesťansko-demokratické hnutie 50,2 let, za HSD-SMS 49,6 let, za Soužití 46,4 let, za Občanské fórum 45,6 let, za komunistickou stranu 44,4 let, za Verejnosť proti násiliu 43,1 let a za Slovenskou národní stranu 38,9 let.

Mezi poslanci zvolenými do jednotlivých sněmoven FS není z demografického hlediska statisticky významná odlišnost.

Anketní průzkum kandidátů

Metodologická poznámka

V květnu 1990 (tedy těsně před parlamentními volbami) byl v rámci Sociologického ústavu Československé akademie věd uskutečněn anketní výzkum kandidátů na místa poslanců obou sněmoven Federálního shromáždění. Všem kandidátům byl zaslán dotazník, který obsahoval 27 otázek, týkajících se názorů na další politický a ekonomický vývoj v Československu, na práci zastupitelských orgánů, které vyjdou z červnových voleb, představ o výsledku voleb atd.

Z celkového základního souboru 3612 osob odpovědělo na anketu 1969, tj. 54,5 % kandidátů. Návratnost dotazníků byla různá především v závislosti na politické straně či koalici, na jejíž volební listině byl kandidát uveden. U některých stran odpovědělo přes 60 % kandidátů (republikáni, Hnutí československého porozumění, Československé demokratické fórum, Strana zelených, sociální demokracie, Demokratická strana, Strana slobody, Občanské fórum, Československá strana socialistická, Hnutí za občanskou svobodu), na druhé straně z kandidátů komunistické strany odpovědělo pouze 34,4 % a pouze 31,1 % z osob uvedených na kandidátkách Slovenské národní strany. Celkem pochopitelný byl i rozdíl v návratnosti dotazníků od osob umístěných na různých pozicích v rámci kandidátních listin. Z kandidátů, kteří byli na prvních pěti místech kandidátek, odpovědělo necelých 50 %, zatímco z osob na vyšších místech to bylo 56-59 %.

Důvodem pro nižší zastoupení některých skupin kandidátů ve výsledném souboru anketního průzkumu tak byly zřejmě důvody jak relativně objektivní (větší exponovanost a nedostatek času osob, které byly na předních místech kandidátek - v řadě případů se jednalo o osoby, které pracovaly ve vládních funkcích, v parlamentu apod.), tak subjektivní, politicky motivované (mimo jiné i neochota představitelů některých politických stran "veřejně" exponovat své názory a postoje).³ Především vzhledem k těmto skutečnostem byl nakonec výsledný soubor do určité míry asymetrický z hlediska informací od kandidátů, kteří byli, resp. nebyli zvoleni do Federálního shromáždění. Ze zvolených kandidátů na anketu odpovědělo 41,5 %, kdežto z osob, které nebyly zvoleny 55,4 %.

Z demografického hlediska mezi kandidáty, kteří na anketu odpověděli, a těmi, kteří neodpověděli, nejsou významné rozdíly. Ani regionální faktor v tomto ohledu nehrál příliš významnou roli. Relativně vyšší byla pouze návratnost dotazníků od kandidátů ze Severočeského kraje (66,1 %), naopak výrazně méně často než celkový průměr odpovídali kandidáti ze Západočeského (42,1 %) a Západoslovenského kraje (46,7 %).

3) Typickým příkladem byla v tomto ohledu Komunistická strana Československa, která neuváděla na seznamech kandidátů jejich adresy a v podstatě iniciovala vyřazení této povinnosti z pokynů pro tvorbu seznamů kandidátů. V případech, kde nebyly na seznamu kandidátů uvedeny jejich soukromé adresy nebo byly neúplné, bylo pro potřeby průzkumu využito centrálního registru obyvatel. Anketní dotazníky tak byly rozeslány v podstatě všem osobám uvedeným na jednotlivých kandidátních listinách.

Analýza rozptylu ukázala, že to, zda kandidáti odpověděli či neodpověděli na anketu, je statisticky významně závislé především na politické straně, za kterou ve volbách kandidovali, v daleko menší míře i na pořadí na kandidátní listině. "Čistý efekt" toho, zda byl kandidát nakonec do Federálního shromáždění zvolen či nikoli, je ze statistického hlediska přibližně na stejné úrovni jako pořadí na kandidátní listině - tj. na hranici statistické významnosti.

Při interpretaci výsledků ankety je tedy nezbytné brát v úvahu nestejnoměrnost zastoupení kandidátů jednotlivých politických stran i kandidátů umístěných na různých pozicích v kandidátních listinách. Přesto soubor pokrývá v překvapivě širokém záběru většinu politických proudů - ať již zastoupených nebo nezastoupených v současném Federálním shromáždění, obsahuje v zásadě stejnoměrné zastoupení kandidátů jak z demografického, tak i regionálního hlediska.

Výsledky voleb - očekávání kandidátů

Kandidáti byli požádáni o odhad volebních výsledků těch stran, u kterých se předpokládal nejvýraznější úspěch ve volbách do Federálního shromáždění (koalice Občanského fóra a Verejnosti proti násiliu, koalice Kresťansko-demokratického hnutia a Křesťanské a demokratické unie, Strany zelených, Komunistické strany Československa, Československé strany socialistické, Československé sociální demokracie).

Odhady kandidátů byly v podstatě realistické (detailní údaje jsou obsaženy v tabulce 6.). Navíc zřejmě do značné míry odrážely i výsledky řady předvolebních výzkumů, které byly v průběhu posledních měsíců před volbami zveřejněny, i obecně představy o tom, jak budou ve volbách jednotlivé strany úspěšné.

Za obecně nejsilnější byla považována pozice Občanského fóra a Verejnosti proti násiliu. Průměrný odhad jejich volebního výsledku byl přes 34 %, což ovšem současně znamenalo výrazné podcenění nakonec zcela mimořádného volebního úspěchu OF a VPN (do Sněmovny lidu volilo OF a VPN 46,6 % voličů, do Sněmovny národů 46,0 % voličů). Jako podhodnocené se nakonec ukázaly i odhady samotných kandidátů OF a VPN (kandidáti OF očekávali pro koalici OF-VPN v průměru 40,7 % hlasů, kandidáti VPN 38,8 % hlasů). Kandidáti OF a VPN hodnotili šance své strany neoptimističtěji.⁴ Naopak relativně nejnižší odhadovali šance OF a VPN kandidáti Slovenské národní strany (30,4 %), Demokratické strany (30,6 %), HSD-SMS (30,7 %) a komunistické strany (30,8 %). Že nejvíce hlasů ve volbách získá koalice OF-VPN ovšem předpokládali kandidáti všech stran.

Za druhou nejsilnější politickou sílu byla kandidáty všech stran, které se zúčastnily voleb, považována koalice Kresťansko-demokratického hnutia a Křesťanské a demokratické unie. Jestliže ovšem volební úspěch OF a VPN byl obecně podhodnocen, potom výsledky křesťanské demokracie byly naopak značně přeceněny. Kandidáti Kresťansko-demokratického hnutia předpokládali zisk

4) Téměř ve všech případech platilo, že kandidáti odhadovali výsledek své strany nejvýše - tedy například odhad výsledku Strany zelených měli kandidáti této strany vyšší než kandidáti ostatních stran atd.

29,7 % hlasů, kandidáti Demokratické strany odhadovali zisk KDH a KDU na 26,4 %, kandidáti Strany slobody na 26,0 % hlasů. Odpovídá to před volbami v zásadě velmi rozšířené představě, že křesťansko-demokratické strany dosáhnou značného volebního úspěchu, a to především na Slovensku. V předvolebních průzkumech dokonce značná část obyvatel Slovenska předpokládala nadpoloviční vítězství Křesťansko-demokratického hnutí ve Slovenské republice.⁵

Zajímavé je, že kandidáti Křesťanské a demokratické unie nepatřili k těm, kteří by odhadovali nejvyšší volební úspěchy koalice KDH-KDU. Opět to souvisí se značně rozdílným odhadem výsledků voleb - především pokud jde o křesťansko-demokratické strany - v České republice a na Slovensku. V rámci českých kandidátů byl průměrný odhad výsledku KDH-KDU 18,9 %, zatímco u osob kandidujících na Slovensku 25,9 %.

Přeceněné byly i odhady volebních výsledků Strany zelených, Československé strany socialistické a Československé sociální demokracie. Jde o strany, kterým se přes všeobecně optimistické předpoklady nakonec nepodařilo dosáhnout ani 5 % hlasů v jedné z republik, potřebných pro vstup do Federálního shromáždění.

Pro KSČ odhadovali kandidáti v průměru zisk 10,8 % hlasů. Nejvyšší odhad měli samotní kandidáti komunistické strany (14,1 %), kandidáti Strany slobody (12,1 %) a Demokratické strany (11,9 %). Nejnižší odhad volebního výsledku KSČ udávali kandidáti Občanského fóra (9,4 %), Hnutí za občanskou svobodu a Spolužití (v obou případech 9,6 %) a Svobodného bloku (9,7 %). Vyšší odhady procenta hlasů získaných KSČ udávali kandidáti ze Slovenska (v průměru 11,8 %) než osoby kandidující v České republice (v průměru 10,3 %). Faktem je, že odhad volebního výsledku vlastní politické strany byl relativně nejpřesnější právě u kandidátů Komunistické strany Československa.

Výsledky anketního průzkumu umožnily i srovnání názorů kandidátů na perspektivu volebních úspěchů jejich strany ve volbách do Federálního shromáždění na jedné straně a do národních rad na straně druhé. Většinou mezi kandidáty převládalo přesvědčení, že jejich strana bude úspěšnější ve volbách do

5) Volební preference pro křesťansko-demokratické strany byly v květnu 1990 na Slovensku 33,0 % (ve volbách získalo u slovenských voličů KDH 19,0 % hlasů do Sněmovny lidu a 16,7 % do Sněmovny národů) a v České republice 11,4 % (KDU získala ve volbách 8,7 % hlasů voličů v českých zemích jak do Sněmovny lidu, tak do Sněmovny národů). Názory československé populace jsou převzaty z výsledků reprezentativního výzkumu, který uskutečnila v květnu 1990 AISA na souboru 2710 dospělých obyvatel ČSFR.

6) Jde mimochodem o paralelu s obdobnou situací zelených v podstatě ve všech západoevropských zemích. Je známým faktem, že v předvolebních průzkumech mají zelení standardně lepší výsledky než ve vlastních volbách. Tato skutečnost je většinou interpretována tak, že řada lidí, kteří ve skutečnosti volí krajní strany politického spektra - ať již extrémní pravici nebo extrémní levičí - se k této své afiliaci nechce otevřeně přihlásit. Strana zelených svým specifickým postavením poněkud mimo škálu pravice-levice, umožňuje těmto lidem jakýsi únik, možnost "neutrálního" výroku. Image Strany zelených byl v Československu před volbami poměrně silný a i to může být částečným zdrojem jejího přecenění v podstatě všemi kandidáty.

České nebo Slovenské národní rady než do Federálního shromáždění. Vlastní výsledky voleb nakonec tuto skutečnost do jisté míry potvrdily - alespoň pokud se týká menších stran. Zdá se, že voliči především přidělováním hlasů do Sněmovny lidu Federálního shromáždění vyjadřovali svoji základní orientaci na politické síly, které byly hlavními nositeli rozhodující politické a společenské změny v Československu (zejména OF a VPN). Volba do Sněmovny národů, ale především do České a Slovenské národní rady, byla potom přece jen více diferencovaná - tedy poněkud ve prospěch menších stran (Zelených, Spojenectví zemědělců a venkova, Svobodného bloku a dalších stran, kterým se nepodařilo do parlamentu dostat, ale i Slovenské národní strany či Hnutí za samosprávnou demokracii - Společnosti pro Moravu a Slezsko). Větší úspěch své strany ve volbách do národní rady než do Federálního shromáždění předpokládali především kandidáti Křesťansko-demokratického hnutí (o 8 %), Slovenské národní strany (o 5,2 %), Demokratické strany (o 4,2 %) a Verejnosti proti násiliu (o 2,7 %). Jedinou stranou, jejíž kandidáti předpokládali naopak výraznější úspěch ve volbách do Federálního shromáždění než do národní rady (o 3,6 %), byla Křesťanská a demokratická unie.

Zajímavé jsou představy kandidátů o jejich individuálních šancích na zvolení. Z těch, kteří nakonec do Federálního shromáždění zvoleni byli, pokládalo své šance na zvolení za celkem slušné 70 %, 24 % z nich se před volbami domnívalo, že jejich zvolení je spíše nepravděpodobné a 6 % ze zvolených členů Federálního shromáždění bylo touto skutečností zřejmě upřímně překvapeno - zastávali před volbami názor, že skoro jistě nebudou zvoleni. Naopak z těch kandidátů, kteří se domnívali, že mají poměrně dobrou šanci na zvolení, nemělo ve volbách úspěch 71 %. Odhad vlastních šancí logicky souvisel i s představou o úspěchu strany, za kterou daný kandidát ve volbách vystupoval. Ti, kteří hodnotili své zvolení jako pravděpodobné, odhadovali zisk své strany v průměru na 20,0 % hlasů, kandidáti, kteří pokládali své zvolení spíše za nepravděpodobné, měli průměrný odhad 13,3 % hlasů pro svou stranu a u osob, které s vlastním zvolením nepočítaly, činil průměrný odhad na zisk jejich strany ve volbách do Federálního shromáždění 11,6 % hlasů.

Kandidáti jednotlivých stran posuzovali své individuální šance na zvolení velmi různě. Nejoptimističtější z tohoto hlediska byli kandidáti Občanského fóra (31,7 % z nich považovalo své zvolení za pravděpodobné), Křesťansko-demokratického hnutí (26,8 %) a Komunistické strany Československa (22,2 %). Oproti tomu nejmenší osobní šance na zvolení si přisuzovali kandidáti Československé strany socialistické (64,6 % z nich předpokládalo, že téměř jistě nebudou zvoleni), sociální demokracie (56,9 %) a Spojenectví zemědělců a venkova (56,5 %).

Lze shrnout, že individuální šance byly hodnoceny v poměrně úzké spojitosti s posouzením šancí strany, za kterou konkrétní osoby ve volbách kandidovaly, a samozřejmě v úzké spojitosti s postavením na kandidátce. Kromě kandidátů OF a VPN ovšem v podstatě všichni ostatní přeceňovali potenciální volební výsledky své strany. I očekávání spojená s volebními výsledky jiné než vlastní strany byla většinou nadhodnocena - skutečné výsledky voleb většinou (kromě OF-VPN a

komunistické strany, které byly kandidáty druhých stran podceněny) nedosáhly předpokládané úrovně.

Názory kandidátů na politickou a ekonomickou situaci, na její vývoj a na problémy, které stojí před naší společností

Většina kandidátů, kteří vstupovali do červnových voleb, zastávala poměrně optimistické názory na budoucí politický vývoj v Československu. Převažovalo přesvědčení, že vývoj bude směřovat k demokracii a že budou s konečnou platností překonána rezidua minulého totalitního politického systému. Dotázaní si ovšem byli vědomi obtížnosti takového procesu - téměř 70 % z nich předpokládalo, že se demokracii budeme muset poměrně dlouho učit, avšak v zásadě půjde v naší zemi o soustavný a viditelný pokrok směrem k trvalému demokratickému systému. Pouze 4,2 % se domnívalo, že nový demokratický politický systém se u nás vytvoří a stabilizuje poměrně rychle a bez vážných problémů. 20 % dotázaných zastávalo názor, že cestou k vytvoření trvalé a pevné demokracie budeme muset projít velmi složitým a dlouhým obdobím nepokojů a politických zvratů. Nejvýraznější bylo toto hodnocení u kandidátů komunistické strany (42,6 % z nich se přiklánělo k tomuto názoru), Soužití (37,9 %) a Slovenské národní strany (35,7 %).

Obavy, že dojde k vytvoření silného autoritativního režimu, dokonce s prvky diktatury, sdílelo 5,3 % kandidátů, kteří odpověděli na anketní průzkum. Tento názor byl charakteristický především pro kandidáty HSD-SMS (14,3 % se obávalo vzniku autoritativního režimu), komunistické strany (12 % z nich) a Československé strany socialistické (11,4 % z nich). Naopak nejoptimističtější byli kandidáti Občanského fóra - 86 % z nich věřilo v soustavný a viditelný pokrok směrem k demokracii a dalších 7 % navíc předpokládalo, že tento vývoj bude poměrně rychlý a bezproblémový.

Názory kandidátů byly v tomto ohledu poněkud optimističtější než postoje celé československé populace.⁷ V názorech veřejnosti se daleko více vyskytovala obava, že vývoj směrem k demokracii bude dlouhý a složitý (39 % československé populace) a pocit, že lidé u moci se sice budou střídat, ale jinak se situace příliš nezmění. Tento názor zastávalo 14 % obyvatel Československa, ale pouze 1 % kandidátů na místa poslanců Federálního shromáždění. Je zřejmé, že již před červnovými volbami byla důvěra v nově budované státní instituce vyšší u politických reprezentantů než v široké veřejnosti.

Rozdíl mezi "levicovými" politickými stranami na jedné straně a především Občanským fórem na straně druhé, který naznačovaly již názory na politický vývoj, se celkem jasně projevuje v postojích k ekonomickým otázkám a především k ekonomické reformě. Respondentům byly předloženy k výběru dvě možné varianty ekonomického vývoje. První z nich by znamenala citelné snížení životní úrovně, ovšem s tím, že po několika letech by se situace začala výrazně zlepšovat. Druhou variantou byla pomalejší reforma s menšími bezprostředními dopady do každodenního života - pokles životní úrovně by byl sice menší, ale trval by déle a

7) Údaje z výzkumu AISA - Československo, květen 1990.

pozdější vzestup by byl pomalejší. Pro rychlejší a radikálnější reformu se vyslovilo 63,8 % ze všech kandidátů, v rámci Občanského fóra ovšem tuto variantu zastávalo 83,4 % kandidátů, kdežto u sociální demokracie to bylo 55,1 %, u Socialistické strany 54,5 %, u HSD-SMS 51,9 % a z komunistických kandidátů pouze 31,5 %. Vzhledem k tomu, jak nakonec parlamentní volby dopadly, bylo postavení zastánců radikální ekonomické reformy ve Federálním shromáždění podstatně silnější (75,4 % z kandidátů, kteří byli do Federálního shromáždění zvoleni) než těch, kteří se přikláněli k variantě pomalejší, leč méně bolestivé (24,6 %).⁸ Jak názory všech kandidátů, tak zvláště těch, kteří byli ve volbách úspěšní, se i v tomto případě odlišovaly od postojů československé populace. V květnu 1990 měla radikální varianta ekonomické reformy podporu 58 % obyvatel Československa.

Obdobné, avšak ještě výraznější rozdíly mezi kandidáty jednotlivých politických stran - v podstatě mezi stranami pravé a levé části politického spektra - existovaly i v názorech na garance sociálních jistot, které by měl občanům poskytovat stát. S výrokem, že stát by měl pro každého občana zajistit takové zaměstnání, ve kterém by bylo možné plně uplatnit dosažené vzdělání, souhlasilo 18,8 % kandidátů. Zbývajících 81,2 % dotázaných se naopak přiklánělo k tvrzení, že je věcí každého občana, jak se on sám dokáže prosadit a uplatnit svoje vzdělání, že to, jaké zaměstnání získá, je věcí jeho osobního rizika. Pro státní garanci adekvátního zaměstnání a uplatnění dosaženého vzdělání se ovšem vyslovuje pouze 6,9 % kandidátů Občanského fóra a dokonce pouhá 2 % kandidátů Svobodného bloku. Naopak nadprůměrně se k tomuto názoru přiklánějí kandidáti sociální demokracie (26,6 %), Spolužití⁹ (31,3 %) a především KSČ (61,7 %). V tomto ohledu jsou mimochodem kandidáti KSČ zcela konzistentní s názory svých voličů. Lidé, kteří dávají svůj hlas komunistické straně, v nejvyšší míře prosazují státně paternalistický model - 54 % z nich se domnívá, že stát by měl plně garantovat zajištění práce pro každého občana, 89 % z voličů KSČ zastává názor, že zajištění a financování slušné životní úrovně pro každého občana je plně věcí státu atd.

V celém předvolebním období byly za klíčové otázky, které bude muset Československo bezodkladně řešit, všeobecně považovány ekonomika a ekologie. Odpovídají tomu i názory kandidátů víceméně všech politických stran (detailní výsledky jsou obsaženy v tabulkách 7 a 8.). Za nejnaléhavější problémy, před kterými naše země stojí a které je třeba prioritně řešit, považovala většina kandidátů ekonomickou reformu (61,3 % ji řadí mezi dva nejzávažnější problémy) a stav životního prostředí (44,4 %).

8) V tomto ohledu ovšem může být do určité míry výsledek zkreslen nižším zastoupením kandidátů KSČ ve výsledném datovém souboru.

9) V případě Soužití - přesněji řečeno koalice Soužití a Maďarské křesťanskodemokratické strany - se ovšem může jednat o specifickou otázku profesionálního uplatnění především maďarské menšiny ve složitých podmínkách národnostních vztahů na jižním a západním Slovensku. Spíše než o sociálně-politický problém tedy může jít o otázku sociálně-kulturní a národnostní.

Na druhé straně mezi problémy, které byly kandidáty do parlamentních voleb považovány za marginální, převažovalo vybudování nového mezinárodního postavení Československa v rámci Evropy (47,2 % kandidátů ho řadí mezi dva nejméně naléhavé problémy - možná v květnu převládal pocit, že tato otázka je již v podstatě vyřešena) a řešení vztahu mezi oběma národními republikami a problémy nacionalismu (44,1 % řadí mezi nejméně naléhavé - zřejmě především proto, že tento problém v květnu ještě zdaleka nevykrystalizoval do své pozdější kritické podoby).

Jednotlivé problémy byly samozřejmě exponovány s různou intenzitou kandidáty jednotlivých stran.¹⁰ Pokud se týká dvou problémů považovaných obecně za nejzávažnější - ekonomické reformy a ekologie - nejsou ovšem rozdíly v názorech kandidátů příliš výrazné. Výjimku tvoří na jedné straně kandidáti Strany zelených, kteří zcela logicky daleko nejsilněji zdůrazňují ekologickou problematiku a její řešení považují za jednoznačně nejdůležitější problém, který v současné době před Československem stojí. Naopak výrazně podprůměrné je hodnocení důležitosti řešení stavu životního prostředí v Československu u kandidátů Spolužití, Křesťansko-demokratického hnutí, Demokratické strany, KSČ a Svobodného bloku. Ekonomickou reformu pocítují jako relativně méně závažný problém kandidáti Strany slobody, Hnutí za občanskou svobodu, Strany zelených a především Hnutí za samosprávnou demokracii - Společnosti pro Moravu a Slezsko.

Velké rozdíly mezi jednotlivými stranami byly v posouzení závažnosti dalších dvou problémů. Prvním z nich je vybudování nových struktur politické, správní, řídicí, kontrolní, soudní, policejní a vojenské moci a správy. Za důležitý považují tento problém kandidáti republikánů, Volebního seskupení zájmových svazů, Svobodného bloku a HSD-SMS. Naopak podprůměrně ho zdůrazňují kandidáti Slovenské národní strany, KSČ a Spolužití. Druhým problémem, na nějž jsou názory značně diferencované, je otázka zajištění základních sociálních potřeb pro všechny občany bez výjimky. Postoj k tomuto problému je zřejmě náznakem postavení strany na škále od levicové po pravicovou orientaci. Na důležitost tohoto problému poukazují především kandidáti sociální demokracie a KSČ, zatímco na druhém pólu jsou kandidáti republikánů, Svobodného bloku a především Občanského fóra a Verejnosti proti násiliu.

Problémem, v jehož hodnocení se kandidáti jednotlivých stran nejvíce vzájemně odlišovali, byla ovšem otázka vztahů mezi oběma národními republikami a nacionalismu. Kandidáti většiny stran tento problém považovali za výrazně marginální (především ČSS, HOS, republikáni, zájmové svazy, zelení, sociální

10) Pro další analýzu bylo hodnocení jednotlivých problémů transformováno do znaku o hodnotách -1, 0, 1, kde hodnota -1 znamená, že respondent daný problém uvedl mezi dvěma nejméně důležitými, 0 vyjadřuje, že daný problém neuvádí ani jako jeden ze dvou nejdůležitějších, ani jako jeden ze dvou nejméně důležitých, hodnota 1 znamená, že tento problém řadí mezi dva nejdůležitější.

11) Jedná se o srovnání s celkovým průměrem, tedy o relativní míru - i u stran, jejichž kandidáti ekologickou problematiku zdůrazňují výrazně méně než ostatní, patří ekologie k nejpalčivěji pocítovaným problémům.

demokracie, Křesťanská a demokratická unie) - na druhé straně však jsou strany, pro jejichž kandidáty je tento problém mezi nejdůležitějšími. Jde samozřejmě především o Spolužití a Slovenskou národní stranu.

Zajímavé je i srovnání vnitřní konzistence názorů kandidátů v rámci jednotlivých stran. Jestliže lze z hlediska názorů na klíčové společenské problémy hovořit o určitých konzistentních modelech vázaných na jednotlivé politické strany, koalice či hnutí, pak se jedná prakticky pouze o tři strany. První z nich je Strana zelených, jejíž kandidáti jsou koncentrováni na problém životního prostředí, v tomto směru jsou vnitřně konzistentní a na tomto základě se odlišují od kandidátů ostatních stran. Pro Soužití, které je další názorově vnitřně homogenní politickou silou, je takovouto stmelující otázkou národnostní problematika, především otázka postavení maďarské menšiny na jižním a jihozápadním Slovensku.

Poměrně výrazná homogenita názorů komunistických kandidátů oproti tomu nemá takovýto "jednodimenzionální" charakter - je založena na konsensu širšího spektra postojů k otázkám sociální politiky, vztahu k mocenským strukturám (bývalým i budoucím), obecně k postavení Československa v Evropě atd.

Nejméně vnitřně konzistentní jsou naopak kandidáti Demokratické strany (největší části z nich je blízký model komunistických kandidátů a kandidátů Spolužití), Spojenectví zemědělců a venkova (nejbližší jsou modely kandidátů Strany zelených a KSČ) a Křesťansko-demokratického hnutí (části je blízký model komunistických kandidátů, části model kandidátů Spolužití a další části model charakteristický pro kandidáty Strany zelených). Lze říci, že názory kandidátů do značné míry reflektovaly nevyhraněnost programových koncepcí řady politických stran a hnutí, která vstupovala do voleb. V mnoha případech se i tímto způsobem potvrzuje mimořádná vnitřní názorová heterogenita politických sil, která se stala jedním z profilujících faktorů vývoje československé politické scény po červnových volbách.

Rozdíly mezi názory kandidátů jednotlivých stran souvisí i s tím, jak jsou jednotlivé problémy hodnoceny těmi, kteří byli do Federálního shromáždění zvoleni ve srovnání s kandidáty nezvolenými. V rámci členů parlamentu byl nejvyšší důraz kladen na ekonomickou reformu a ekologii (i když v otázce ekologie je vzhledem k volebnímu neúspěchu zelených průměr nižší než v celkovém souboru kandidátů).

Nejmenší důležitost je naopak přikládána vybudování nového mezinárodního postavení Československa (mezi kandidáty zvolenými a nezvolenými v tomto ohledu není výrazný rozdíl), zajištění základních sociálních jistot pro všechny obyvatele (u zvolených kandidátů je průměrné hodnocení ještě výrazně nižší než u ostatních¹²) a řešení vztahů mezi národními republikami a nacionalismu (ovšem vzhledem k prosazení Spolužití a Slovenské národní strany do Federálního

12) Souvisí to především s volebním neúspěchem sociální demokracie, ale i s nižším parlamentním zastoupením komunistických poslanců ve srovnání s některými stranami, jejichž kandidáti tento problém za důležitý nepovažují - především jde o kandidáty Občanského fóra a Verejnosti proti násilí.

shromáždění, je tento problém přece jen mezi zvolenými kandidáty podceňován méně než u kandidátů nezvolených).

Názory na práci poslanců a parlamentu, na vztahy k dalším institucím

V polistopadovém období převládalo v Československu klima obecné nedůvěry v pojem politické strany. V řadě analýz je dokonce tato skutečnost považována za jeden z klíčových zdrojů mimořádného volebního úspěchu Občanského fóra a Verejnosti proti násiliu, které v té době programově odmítaly transformaci do podoby politické strany a striktně se držely formy širokého politického hnutí. V této souvislosti není příliš velkým překvapením, že rozhodující většina kandidátů (74,5 %) se přiklání k názoru, že poslanci Federálního shromáždění by měli být odpovědní především přímo svým voličům a nikoli politickým stranám, za které do FS kandidovali. Nejvýrazněji ovšem tento názor prosazovali kandidáti Občanského fóra a Hnutí za občanskou svobodu. Naproti tomu v tomto smyslu nejvýraznější afiliaci ke svým stranám vykazovali kandidáti Československé strany socialistické a Křesťanské a demokratické unie. Jde tedy o kandidáty českých tzv. satelitních stran - při vědomí koaliční účasti Československé strany lidové v Křesťanské a demokratické unii.

Názory na míru naléhavosti jednotlivých problémů, které budou stát před nově zformovaným Federálním shromážděním, jsou velmi úzce korelovány s názory na obecné problémy naší společnosti (viz tabulka 9). Výraznější je ovšem preference práce na ekonomické reformě (62,4 % ji řadí mezi nejnaléhavější úkoly, které před parlamentem stojí) - další problémy za ní následují s větším odstupem. Jako důležitý specifický úkol zastupitelských orgánů je kandidáty zdůrazňováno vypracování a schválení nových ústav - republikových i federální (40,3 % kandidátů řadí mezi nejnaléhavější úkoly). Na dalším místě z hlediska důležitosti je potom přijetí zákonů a opatření zajišťujících obrat ve vývoji životního prostředí - tedy ekologická problematika (33,9 %).

Mezi kandidáty, kteří byli nakonec ve volbách zvoleni, jednoznačně dominuje úkol vypracování a schválení nových ústav. Ostatní úkoly parlamentu (včetně práce na ekonomické reformě!) jsou v pojetí jeho členů potlačeny do pozadí ještě více, než je tomu u celkového spektra kandidátů.

Zdůraznění ústavodárné funkce zastupitelských orgánů je výrazné především u kandidátů Občanského fóra, HSD-SMS, Demokratické strany a Slovenské národní strany. Při zpětném pohledu je přitom zřejmé, že u těchto stran či hnutí jde o různý akcent ústavodárné činnosti. Především u SNS jde o zdůraznění nacionálního akcentu ústavodárné aktivity Federálního shromáždění a zvláště Slovenské národní rady.

Z rozdílů mezi kandidáty jednotlivých stran stojí za zmínku ještě názory na důležitost kontrolní činnosti zastupitelských orgánů vůči vládám a orgánům a institucím státní moci. Kandidáti KSČ výrazně více vyzdvihují kontrolní funkci zastupitelských orgánů vůči vládám a naopak výrazně podprůměrně zdůrazňují funkci kontroly armády, bezpečnosti a orgánů státní správy. Vyšší zdůraznění kontrolní činnosti vůči vládám je charakteristické i pro kandidáty Slovenské

národní strany. Podcenění kontrolní úlohy vůči orgánům státní moci a správy je komunistům společné s kandidáty Spolužití¹³ a Spojenectví zemědělců a venkova.

Pokud se týká názorů na vládu, většina kandidátů se shoduje v tom, že vláda by si měla udržet pozici strategického rozhodování a nesnažit se prosazovat tato svá rozhodnutí až do nejnižších úrovní řízení. 72 % kandidátů souhlasí s výrokem, že vláda by měla určovat pouze všeobecné zásady a trendy, měla by rozhodovat pouze o nejdůležitějších a nejobecnějších věcech.

Téměř všichni kandidáti uvádějí, že by hlasovali pro vyslovení nedůvěry vládě v případě její nezpůsobilosti po odborné stránce (95,3 %), případně pokud by se dopustila vážných chyb (93,8 %). Velmi silná je i tendence zdůrazňovat nezbytnost morálního profilu vlády - pokud by byla vláda nezpůsobilá po morální stránce, pro vyslovení nedůvěry by hlasovalo 88,6 % kandidátů na poslance - poněkud tolerantnější k morálním nedostatkům vlády jsou pouze kandidáti KSČ a Verejnosti proti násiliu.

Vztah k vládě je poněkud více vázán na stranickou příslušnost než na individuální názory kandidátů a jejich vlastní představy o činnosti vlády. Pokud by se koncepce vlády rozcházela s koncepcí strany anebo hnutí, které reprezentují, hlasovalo by pro vyslovení nedůvěry 44,9 % kandidátů (u křesťansko-demokratických stran je tento podíl ještě vyšší - KDU 54,6 %, KDH 59,2 %). Pokud by se koncepce vlády rozcházela s individuálními názory kandidátů, hlasovalo by jich pro vyslovení nedůvěry pouze 34,3 %. Výrazně vyšší je tento podíl pouze u kandidátů Svobodného bloku (48,1 %). Poměrně nízká odpovědnost vůči vlastním politickým stranám, kterou kandidáti v jiných otázkách do určité míry vyjadřovali, tak rozhodně není projevem síly individuálního postoje a vlastních, na politické straně nezávislých názorů. Zřejmě jde spíše o přizpůsobení se obecnému negativnímu hodnocení pojmu stranické příslušnosti a odpovědnosti.

Stejně tak jako spíše strategická funkce vlády, je kandidáty v převaze prosazována i spíše symbolická než výkonná funkce prezidenta. S tím, že prezident by neměl mít rozsáhlé rozhodovací a výkonné pravomoci a že by měl především důstojně reprezentovat lid a být určitým symbolem, souhlasilo 72,8 % ze všech kandidátů, kteří odpověděli na anketní průzkum. Typický je tento postoj především pro kandidáty KSČ - z nich s ním souhlasí plných 91,7 %. Otázkou ovšem je, nakolik se v tomto případě jedná o obecný názor na rozdělení funkcí jednotlivých státních institucí a nebo nakolik je tento postoj dán jednoduše perzoniifikací prezidenta - tedy nakolik je dán negativním vztahem komunistických kandidátů k osobě Václava Havla.

Závěrem

Celkově lze z výsledků průzkumu usuzovat, že rozhodující většina kandidátů chápala postavení Federálního shromáždění ve spektru základních státních institucí jako klíčové. Většina rozhodovacích a výkonných pravomocí by zřejmě

13) Kandidáti volební koalice Spolužití a Maďarské křesťansko-demokratické strany považují obecně kontrolní funkci zastupitelských orgánů za málo důležitou - tedy jak kontrolní funkci ve vztahu k orgánům státní moci a správy obecně, tak i k vládám.

měla být podle názoru kandidátů soustředěna v kompetencích parlamentu. Převládal názor, že jak vláda, tak i prezident by z tohoto hlediska měli být v podstatě podřazeni tomuto hlavnímu zastupitelskému orgánu.

Průzkum bohužel neřešil otázku vztahů mezi Federálním shromážděním na jedné straně a národními radami na straně druhé. O názorech kandidátů a poslanců na tuto (v současné době zřejmě základní) rovinu rozdělení kompetencí tak lze uvažovat pouze zprostředkovaně - na základě některých jejich dílčích postojů. Faktem ovšem je, že již v květnu 1990 se v postojích kandidátů projevovaly některé základní predispozice, které ovlivnily práci parlamentu po jeho konstituování.

Na druhé straně je zajímavé, že některé podstatné konkrétní funkce, které kandidáti Federálnímu shromáždění pro období po červnových volbách přisuzovali, se jim nakonec jako zvoleným poslancům nepodařilo zcela naplnit. Jde především o koncentraci parlamentu na řešení základních otázek - ekonomické reformy, přípravy ústavy, řešení ekologické situace v Československu. V řadě případů problémy, které byly před volbami považovány v podstatě za marginální, ve vlastní praxi parlamentu tyto klíčové otázky převážily. Ukazuje se, že nedostatek politické kultury a především praktické zkušenosti s reálnou politikou v rámci relativně demokratického systému, který byl (a nepochybně ještě dlouho bude) typický pro celou naši společnost, se nevyhnul ani reprezentantům politických stran, kterými kandidáti do parlamentních voleb byli. Tento fakt do značné míry ovlivnil praktickou činnost zastupitelských orgánů, nově zformovaných prvními poválečnými demokratickými volbami, a to mnohdy i proti apriori formulovaným představám, postojům či zájmům osobností i politických sil, které jsou v těchto orgánech zastoupeny.

Tabulky

Tabulka 1: Podíl kandidátů vybraných profesních skupin, umístěných na prvních pěti místech kandidátní listiny ze všech kandidátů této profesní skupiny v dané straně/hnutí (v %)

strana/hnutí	dělnické profese	rutinní nemanuální profese	středně kvalifikovaní odborníci	špičkoví odborníci
Sfobody	14,3	17,6	32,6	45,7
Demokratická	7,4	10,5	16,7	32,4
Socialistická	9,4	33,3	32,0	40,2
VPN	18,8	5,6	12,3	27,1
OF	25,8	0,0	21,1	36,6
Komunistická	29,7	27,3	41,9	37,3
Zemědělská	16,7	15,7	24,0	41,1
Soužití	20,0	28,6	30,2	41,2
KDH	9,1	18,2	8,3	23,5
Zelení	36,6	34,5	35,8	52,0
Sociálně demokratická	23,1	40,7	34,6	34,8
KDU	17,6	20,0	33,0	26,4

Tabulka 2: Podíl kandidátů vybraných profesních skupin, umístěných za patnáctým místem na kandidátní listině ze všech kandidátů této profesní skupiny v dané straně/hnutí (v %)

strana/hnutí	dělnické profese	rutinní nemanuální profese	středně kvalifikovaní odborníci	špičkoví odborníci
Sfobody	50,0	23,5	23,3	6,5
Demokratická	77,8	52,6	43,9	31,0
Socialistická	25,0	6,7	20,8	15,7
VPN	50,0	66,7	53,4	40,6
OF	32,3	55,6	25,0	17,9
Komunistická	10,8	9,1	12,9	10,3
Zemědělská	31,0	37,3	26,6	17,8
Soužití	26,7	35,7	27,9	11,8
KDH	63,6	45,5	62,5	42,4
Zelení	2,4	3,4	8,4	6,1
Sociálně demokratická	26,9	18,5	21,5	19,1
KDU	23,5	25,0	25,9	20,7

Tabulka 3: Průměrné pořadí na kandidátce podle základních profesních skupin a politických stran/hnutí
(Odchyly od průměrného pořadí v dané straně/hnutí)

strana/hnutí	průměr v rámci strany	dělnické profese	rutinní nemanuální profese	středně kvalifikovaní odborníci	špičkoví odborníci
Sřobody	9,3	+4,3	+1,5	+0,7	-2,7
Demokratická	15,3	+7,0	+2,3	+0,2	-3,9
Socialistická	9,7	+2,2	-0,9	+0,3	-0,9
VPN	16,0	+1,1	+2,1	+1,3	-1,5
OF	10,6	+1,4	+5,7	+0,7	-1,2
Komunistická	8,4	+0,8	0,0	-0,1	-0,2
Zemědělská	11,1	+1,7	+2,5	+0,1	-2,4
Soužití	9,8	+1,8	+2,0	+1,0	-1,9
KDH	16,2	+3,5	-1,1	+3,2	-1,4
Zelení	7,2	+0,2	-0,2	+1,1	-1,0
Sociálně demokratická	10,2	+1,8	-1,0	0,0	-0,6
KDU	10,8	-0,3	+1,2	+0,4	-0,5

Tabulka 4: Profesní struktura kandidátů zvolených a nezvolených do
Federálního shromáždění (v %)

zvolen	zemědělci	dělníci	rutinní nemanuální pracovníci	středně kvalifikovaní odborníci	špičkoví odborníci	celkem
ano	0,0	7,1	2,9	32,3	57,7	100,0
ne	0,9	12,6	9,0	38,4	39,1	100,0
celkem	0,8	12,2	8,5	37,9	40,6	100,0

Tabulka 5: Demografická struktura kandidátů

strana	% žen	% žen na 1.-5. místě kandidátní listiny	průměrný věk	průměrný věk na 1.-5.místě kandidátní listiny
Sfobody	15,0	10,0	42,4	44,4
Demokratická	14,6	12,2	44,6	46,1
Socialistická	14,5	17,2	45,2	45,0
HOS	9,5	9,8	46,5	47,0
VPN	11,5	5,0	42,4	44,0
Svobodný blok	11,0	8,6	43,3	43,4
OF	12,4	5,1	44,9	46,1
Republikánská	13,7	13,7	38,9	38,9
Zájmové svazy	0,0	0,0	52,3	52,3
Komunistická	15,5	15,3	43,3	43,7
Zemědělská	10,0	7,5	45,4	48,9
Soužití	15,4	15,7	41,0	39,9
Demokratické fórum	7,1	7,1	41,3	41,3
Rómové	10,0	10,0	42,5	42,5
SNS	24,4	25,7	41,0	39,8
KDH	8,7	10,0	45,1	48,3
Zelení	19,2	16,4	42,3	43,6
Č-S porozumění	27,1	28,6	46,8	46,0
HSD-SMS	14,9	4,0	48,3	50,2
Sociálně demokratická	12,8	13,5	45,7	45,2
Přátel piva	0,0	0,0	26,8	26,8
KDU	8,9	12,5	47,0	44,9
Celkem	13,1	12,4	44,4	44,8

Tabulka 6: Průměrné odhady volebních výsledků vybraných stran podle jednotlivých politických stran
(odhad procentuálního zisku dané strany ve volbách do Federálního shromáždění)

strana	odhad volebního výsledku			
	koalice OF-VPN	koalice KDH-KDS	komunistické strany	Strany zelených
Sfobody	31,3	26,0	12,1	8,2
Demokratická	30,6	26,4	11,9	9,3
Socialistická	33,8	18,2	10,1	9,0
HOS	33,4	20,2	9,6	9,1
VPN	38,8	24,5	10,7	8,1
Svobodný blok	35,1	20,4	9,7	8,6
OF	40,7	19,8	9,4	9,5
Republikánská	33,2	21,2	10,4	9,1
Zájmové svazy	37,1	16,8	10,6	7,9
Komunistická	30,8	22,6	14,1	8,6
Zemědělská	33,1	19,8	10,4	7,6
Soužití	36,2	24,8	9,6	7,8
SNS	30,4	24,4	11,2	8,2
KDH	33,0	29,7	11,1	8,2
Zelení	34,2	20,4	10,8	10,4
Č-S porozumění	34,9	21,4	11,5	9,1
HSD-SMS	30,7	17,7	10,7	7,3
Sociálně demokratická	35,0	18,5	10,7	9,1
KDU	34,1	22,0	10,8	9,0
ostatní	33,7	20,4	14,1	11,6
celkový průměr	34,4	21,5	10,8	8,9

Tabulka 7: Naléhavost jednotlivých problémů, před jejichž řešením stojí
Československo (údaje v %)

problém	z kandidátů do FS tento problém řadí:		
	mezi nejméně důležité	ani do jedné z kategorií	mezi nejdůležitější
stav životního prostředí	2,5	53,1	44,4
zdraví, zdravotní péče	4,6	80,9	14,5
vzdělání	20,0	71,7	8,3
demokracie, politika	11,8	70,6	17,6
nová demokratická ústava	13,4	72,9	13,7
nacionalismus, vztahy	44,1	49,6	6,3
nové mocenské struktury	18,6	63,7	17,7
ekonomická reforma	2,3	36,4	61,3
sociální potřeby obyvatelstva	24,3	65,5	10,2
mezinárodní postavení ČSFR	47,2	48,7	4,1

Tabulka 8: Důležitost přikládána problémům, před kterými stojí Československo - průměry za kandidáty vybraných politických stran a za kandidáty zvolené do FS

strana	problém									
	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10
Sfobody	,53	,27	-,24	-,16	-,15	-,09	-,11	,47	-,03	-,39
Demokratická	,30	,10	-,24	,02	,04	-,23	-,01	,52	-,06	-,40
Socialistická	,43	,05	,03	,15	-,03	-,51	,05	,63	-,15	-,51
HOS	,42	,11	,05	,05	,00	-,53	,08	,47	-,16	-,39
VPN	,41	,05	-,29	-,01	,05	-,21	,07	,66	-,29	-,35
Svobodný blok	,32	,11	-,04	,04	-,04	-,45	,19	,62	-,17	-,36
OF	,41	-,02	,02	,08	,15	-,46	,07	,65	-,31	-,47
Republikánská	,41	,06	-,10	-,04	,00	-,65	,14	,69	-,27	-,20
Zájmové svazy	,36	,16	-,16	,04	-,04	-,60	,16	,64	-,24	-,32
Komunistická	,31	,09	-,33	,17	,03	-,28	-,18	,69	,14	-,62
Zemědělská	,37	,12	-,19	,08	,01	-,38	-,03	,66	-,22	-,34
Soužití	,24	,13	-,10	-,09	,09	,15	-,31	,52	-,19	-,34
SNS	,50	,07	-,29	-,14	-,07	,50	-,14	,57	-,07	-,79
KDH	,27	,17	-,14	,07	,00	-,20	-,02	,54	-,06	-,48
Zelení	,87	,14	-,11	-,04	-,05	-,58	-,10	,47	-,16	-,47
Č-S porozumění	,48	,02	,02	,04	-,22	-,07	-,04	,63	-,26	-,52
HSD-SMS	,32	,04	-,07	,18	,14	-,43	,25	,39	-,11	-,50
Soc. demokrat.	,33	,09	-,12	,13	-,05	-,48	,03	,55	,05	-,43
KDU	,40	,12	,00	,12	,08	-,55	,02	,59	-,24	-,44
nezvolení	,42	,10	-,12	,05	-,00	-,38	-,01	,59	-,13	-,43
zvolení	,36	,02	-,12	,13	,10	-,30	,03	,61	-,27	-,47
celkový průměr	,42	,10	-,12	,06	,01	-,38	-,01	,59	-,14	-,43

Problémy: P1 - stav životního prostředí
P2 - zdravotní stav obyvatelstva a kvalita zdravotní péče
P3 - vzdělanostní úroveň obyvatel, dynamika rozvoje vzdělání a zlepšení jeho kvality
P4 - rozvoj demokracie a politického života
P5 - vypracování nové, moderní, demokratické ústavy
P6 - řešení vztahů mezi oběma národními republikami, problémy nacionalismu
P7 - vybudování nových struktur politické, správní, řídicí, kontrolní, soudní, policejní a vojenské moci, správy
P8 - ekonomická reforma
P9 - zajištění základních sociálních potřeb pro všechny občany bez výjimky
P10 - vybudování nového mezinárodního postavení Československa v rámci nového uspořádání Evropy

Tabulka 9: Důležitost problémů, před kterými budou stát nově zvolené zákonodárné orgány - průměry za kandidáty vybraných politických stran a za kandidáty zvolené do FS

strana	problém								
	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9
Sfobody	,38	-,11	-,30	-,05	,55	,28	-,31	-,22	-,09
Demokratická	,48	-,08	-,37	,16	,60	,01	-,48	-,17	-,10
Socialistická	,22	-,13	-,40	-,01	,58	,27	-,19	-,05	-,19
HOS	,21	,03	-,39	-,03	,55	,21	-,32	-,03	-,18
VPN	,37	-,09	-,34	,20	,56	,17	-,35	-,24	-,17
Svobodný blok	,11	-,06	-,36	,08	,79	,15	-,38	-,06	-,25
OF	,53	-,18	-,48	-,04	,60	,18	-,40	-,09	,01
Republikánská	,24	-,12	-,31	-,02	,73	,18	-,20	-,10	-,39
Zájmové svazy	,04	-,08	-,48	,20	,52	,52	-,48	-,32	,08
Komunistická	,32	-,13	-,40	,10	,63	,15	-,09	-,31	-,25
Zemědělská	,27	-,14	-,32	,05	,66	,27	-,34	-,20	-,18
Soužití	,28	,06	-,25	,04	,52	,16	-,48	-,33	,01
SNS	,50	-,21	-,57	-,07	,79	,43	-,07	-,14	-,36
KDH	,38	,01	-,36	,01	,52	,15	-,46	-,09	-,03
Zelení	,15	-,23	-,39	-,07	,55	,80	-,42	-,11	-,26
Č-S porozumění	,22	-,13	-,39	,17	,57	,17	-,20	-,17	-,20
HSD-SMS	,64	,14	-,50	-,07	,54	,14	-,25	-,18	-,11
Soc. demokrat.	,18	-,07	-,36	,09	,63	,13	-,33	,00	-,17
KDU	,35	-,15	-,39	,06	,58	,22	-,30	-,10	-,13
nezvolení	,28	-,11	-,37	,04	,61	,26	-,33	-,13	-,15
zvolení	,57	-,04	-,48	,04	,49	,14	-,32	-,16	-,10
celkový průměr	,30	-,11	-,37	,04	,60	,25	-,33	-,13	-,15

Problémy: P1 - vypracování a schválení nových ústav národních republik, resp. federace
P2 - práce na vytvoření nového politického systému v Československu
P3 - aktivní podíl na vytváření zahraniční politiky
P4 - zabezpečení stability politického vývoje v nejbližších dvou letech
P5 - práce na ekonomické reformě
P6 - přijetí zákonů a opatření zajišťujících obrat ve vývoji životního prostředí
P7 - kontrola činnosti národních resp. federální vlády
P8 - kontrola činnosti armády, bezpečnosti a důležitých orgánů státní správy
P9 - příprava podzimních voleb do místních zastupitelských orgánů

VLADIMÍR RAK *pracuje jako výzkumný pracovník AISA, kde se zabývá především výzkumem veřejného mínění a průzkumem trhu. V poslední době vydal společně s M. Boguszakem studii Československo - listopad 1990 [1991].*

Summary

Individuals with high educational and socio-professional positions clearly predominated on political parties' candidate lists before the elections in 1990. Middle-aged candidates dominated, with a conspicuous preponderance of men over women. Also, similar social and demographic groupings were more advantageously placed for individual female candidates. The result of this is the specific socio-professional and demographic structure of the representatives in the Federal Assembly - 90 % of the representatives belong to the category of "professionals," only 10 % of the seats are filled by women, and the average age of a parliament member is 45,5.

Candidates rather realistically assessed their personal chances of being elected to the Federal Assembly before the elections. With the exception of the candidates from Civic Forum and Public Against Violence, however, all the candidates overvalued the electoral potential of their parties.

The majority of candidates clearly held positive views of Czechoslovakia's future political development, they believed in systematic and visible progress in the direction of democracy, and presumed that the Federal Assembly would become the institution guaranteeing this course of development. The representatives of the political parties holding this view had more optimistic expectations than the Czechoslovak population as a whole. It seems that even before the elections of 1990, faith in the building of new state institutions was stronger in the newly formed political elite than in the wider public.

The preparation of economic reform, the devising of a solution for the critical state of the environment and the ratification of a new constitution were the three problems that candidates believed were the most important - problems on whose solutions the parliament would overridingly have to focus itself. The functioning of the Federal Assembly after the elections showed, however, that the assertion of almost universally divided opinions has, in practice, made the formation of a new political and economic system extraordinarily difficult.